

Проведення практичних занять з історії

У 2013/2014 навчальному році розпочалось викладання історії за програмою, що була побудована у відповідності до нового Державного стандарту освіти 2011 року. Ця програма значною мірою відрізняється від попереднього аналогу як за змістом, так і за методикою проведення уроків. Зокрема, вона містить такий новий елемент як *практичні заняття*. Це обумовлює необхідність розробки певних рекомендацій для вчителів, які викладають історію в основній школі за відповідною програмою. Незважаючи на всі зміни і трансформації, практичні заняття зберігають у програмі з історії, що є, на нашу думку, принципово важливим у контексті декларованого компетентнісного підходу до навчання. Саме висвітленню нових ідей, підходів і методів проведення практичних занять з історії і присвячено посібник О. Пометун, Н. Гупан «Практичні заняття з історії в основній школі».

У першому розділі книги *«Загальні теоретико-методичні засади організації діяльності учнів на практичних заняттях з історії в основній школі»* коротко висвітлені основні категорії, пов'язані з компетентнісним підходом і його реалізацією на уроках історії.

Значну увагу приділено практичним заняттям, зокрема розкриттю питання *структури цього типу уроку, проектування, відбору текстів та інших джерел знань учнів, формулювання пізнавальних завдань для учнів.*

Другу частину посібника присвячено практичним аспектам методики організації діяльності учнів на практичних заняттях. Так, у розділі другому *«Методика проведення практичних занять з історії України у 5–7-му класах: загальні підходи та приклади»* у контексті змісту кожного з початкових курсів історії і вікових особливостей учнів ґрунтовно охарактеризовано методику проведення та особливості діяльності вчителя й учнів у кожному класі. Подані у посібнику приклади занять містять не лише рекомендації для вчителя, а й всі необхідні для проведення того чи іншого заняття матеріали: тексти, документи, ілюстрації.

Третій «Методика проведення практичних занять з історії України у 8-му класі»
і четвертий «Методика проведення практичних занять з історії України у 9-му класі» розділи присвячено питанням організації практичних занять з учнями, які вже мають певний рівень історичної компетентності, а тому потребують творчого підходу та серйозної підготовки вчителя до таких занять. Тому автори подали ґрунтовні описи всіх уроків—практичних занять за курсом «Історія України».

Автори продемонстрували вчителям, що за пропонованими підходами до навчання ефективність процесу і досягнення учнями високих результатів є цілком можливим. Однак умовою є **свідоме застосування вчителем** описаних методів і прийомів і його постійної уваги до середовища, в якому відбувається навчання. Принципово важливою є рубрика «Загальний коментар», в якій автори книги намагались роз'яснити учителю ті чи інші особливості викладання у відповідності до оновленого змісту та віку учнів.

У нашій країні вже давно реалізують компетентнісний підхід до змісту освіти. Якщо спробувати визначити галузеві компетентності для галузі «Суспільствознавство», то, наприклад, ключова загальнокультурна компетентність орієнтує зміст суспільствознавчої освіти на досягнення таких результатів як набуття учнями здатності:

- визначати суттєві ознаки і тенденції розвитку найважливіших явищ і процесів в галузі науки і культури,
- порівнювати і співвідносити досягнення європейської та світової науки й культури з національними,
- пояснювати особливості та своєрідність різних проявів культурних контекстів у різних народів та представників різних культур,
- застосовувати технології діалогу та полілогу в гетерогенних культурних групах,
- застосовувати навички мовлення української та рідної мов й норми сучасної мовленнєвої культури,
- порівнювати особливості передачі певної інформації за допомогою мови, символів та текстів в різних соціокультурних контекстах,

- визначати основні елементи та характеризувати і порівнювати сучасні моделі інтеркультурної толерантної поведінки й спільної конструктивної діяльності у взаємовідносинах між державами, суспільними структурами, соціальними групами та особами,
- визначати а також характеризувати різні системи цінностей, притаманних сучасному суспільству та їх вплив на розвиток суспільства і життя людей. Для того, щоб взаємозалежність і співвідношення напрямів набуття ключової та галузевої компетентностей була більш зрозумілою, відобразимо її у вигляді відповідної таблиці .

Таблиця 1. Співвідношення напрямів набуття (складників) ключової та галузевої компетентності учнів старшої школи

<p>Напрями набуття ключової загальнокультурної компетентності</p>	<p>Напрями набуття загальногалузевої компетентності особистості у сфері загальної культури</p>
<p>Аналізувати та оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися у культурному та духовному контексті сучасного українського суспільства</p>	<p>Визначати суттєві ознаки і тенденції розвитку найважливіших явищ і процесів в галузі науки і культури, порівнювати і співвідносити досягнення європейської та світової науки й культури з національними.</p>
<p>Застосовувати засоби та технології інтеркультурної взаємодії. Розробляти і реалізовувати стратегії діяльності, поведінки й кар'єри в умовах міжкультурного суспільства.</p>	<p>Пояснювати особливості та своєрідність різних проявів культурних контекстів у різних народів та представників різних культур. Застосовувати технології діалогу та полілогу в гетерогенних культурних групах.</p>
<p>Володіти рідною мовою й іноземними мовами, застосовувати</p>	<p>Застосовувати навички мовлення української та рідної мов й норми</p>

навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну та іноземні мови, символіку та тексти	сучасної мовленнєвої культури. Порівнювати особливості передачі певної інформації за допомогою мови, символів та текстів в різних соціокультурних контекстах.
Опановувати й створювати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних й інших відмінностей між народами, різноманітності світу і людської цивілізації	Визначати основні елементи та характеризувати і порівнювати сучасні моделі інтеркультурної толерантної поведінки й спільної конструктивної діяльності у взаємовідносинах між державами, суспільними структурами, соціальними групами та особами.

У книзі наведено приклад розбудови логічних умінь учнів (результати навчання) по роках навчання (за Н. Авдєєвою):

Уміння (навичка)	8 клас	9 клас	10 клас	11 клас
Аналіз і виділення головного	Розподіляє ціле на частини – виділяє суттєві та не суттєві ознаки під час роботи з текстом підручника	Здійснює емпіричний аналіз під час опрацювання тексту підручника і довідника школяра; – встановлює логічні зв'язки в тексті; відображає матеріал у графічній формі	Застосовує емпіричний аналіз у класній та домашній роботі; опрацьовує основи структурно-генетичного аналізу та синтезу	Вміє аналізувати різними способами різні види джерел інформації як в класі, так і вдома; аналізує й оцінює власні думки та дії

Що таке практичне заняття з історії ?

Практичне заняття є формою організації навчання, що відіграє найважливішу роль у розвитку історичної компетентності учня, оскільки передбачають активну пізнавальну діяльність його протягом всього заняття.

Практичне заняття — форма навчального заняття, особливий тип уроку, де на основі раніше отриманих знань і сформованих умінь учні виконують пізнавальні і дослідницькі завдання, набуваючи нових знань і опановуючи більш складні пізнавальні уміння.

Кожне із пропонованих вчителем практичних занять має присвячуватись певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів над окремими питаннями теми.

На таких уроках використовують різноманітні **джерела знань**:

- підручники, де вміщені необхідні у відповідності до теми історичні джерела різного виду,
- текстові, та візуальні, довідкові матеріали,
- запитання і завдання,
- матеріали Інтернет-ресурсів, фондів музеїв, місцевих історичних пам'яток, оглянутих учнями).

У відповідності до вікових можливостей учнів та історичного контексту **практичні заняття мають сприяти** відпрацюванню школярами навичок **аналізу** історичних джерел різного виду, **розумінню** учнями важливості таких категорій, як час і простір, зміни та безперервність, причини і наслідки, значущість подій та процесів, культурна різноманітність, важливість доказів та можливість різних інтерпретацій.

Під час практичного заняття вчитель виступає як **консультант** у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу у відповідності до віку та пізнавальних можливостей.

*Матеріали до практичних занять та методичні рекомендації щодо організації пізнавальної діяльності учнів **мають бути** представлені у підручниках.* Питання щодо порядку проведення практичних занять та оцінювання їх результатів залишається у компетенції учителя.

Структура практичного заняття складається з 3-х частин та може бути такою, яка представлена у таблиці.

Таблиця 2. Структура практичного заняття

Етап уроку	Завдання етапу	Основні методи, прийоми	Час
Вступний	<p>Забезпечити мотивацію учнів. Актуалізувати наявні у них знання та уміння. Дати учням можливість осмислити:</p> <ul style="list-style-type: none"> – очікувані результати заняття – порядок роботи на занятті – спосіб перевірки його результатів – критерії, за якими будуть оцінюватись вчителем ці результати 	<p>Коротка інформація вчителя, бесіда, обговорення у загальному колі серії відкритих (проблемних) питань, що спрямовує увагу учнів у напрямі теми заняття.</p> <p>Перегляд матеріалу підручника із запитаннями на розуміння основних категорій теми учнями.</p> <p>Усне чи письмове (тестове) повторення відомих учням понять та фактів.</p> <p>Пояснення вчителем очікуваних результатів, порядку роботи на занятті та оцінювання його результатів.</p>	Від 5 до 10 хв.
Основний	<p>Організувати роботу учнів над завданнями практичного заняття.</p> <p>За можливості (за потребою) стимулювати та оцінювати роботу учнів</p>	Індивідуальне, групове, колективне (фронтальне) виконання завдань на опрацювання різноманітних джерел історичної інформації та осмислення навчального матеріалу.	Від 25 до 35 хв.
Підсумковий	Перевірити досягнення результатів. Провести рефлексію роботи на занятті та (або) самооцінку. Оцінити	Обговорення ключових категорій та ідей заняття у загальному колі. Заповнення листів само-взаємооцінки.	Від 5 до 10–12 хв.

	діяльність класу в цілому та окремих учнів в балах і словесно.	Оголошення та пояснення індивідуальних оцінок та оцінок роботи всього класу на уроці	
--	--	--	--

Домашнє завдання після практичних занять у підручнику, зазвичай, не передбачено, отже учитель може діяти на власний розсуд. Орієнтирами для формулювання пізнавальних і дослідницьких завдань учнів, які пропонуються їм на практичних заняттях, є державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та (або) складові предметної та ключових компетентностей учнів, що мають формуватись під час навчання. Державні вимоги представлені в чинній навчальній програмі у вигляді переліку умінь і навичок, що їх учні мають набути протягом вивчення тієї чи іншої теми. Названі у правій колонці програми, вони є обов'язковими не лише для засвоєння, а й для оперування.

Компетентнісно-орієнтоване пізнавальне завдання, що використовується під час практичного заняття, має містити:

- спосіб діяльності (*доведіть, визначте, порівняйте тощо*);
- формулювання самого завдання (*умови чи зміст того, що складає історичну подію, явище, процес*);
- джерела інформації (*текст, ілюстрації, усні свідчення, інколи це можуть бути власні знання учня*).

Як вчителю спроектувати практичне заняття з історії?

Розробляючи практичне заняття, вчитель насамперед має, відштовхуючись від теми і змісту уроку за програмою, сформулювати його план. План має містити не більше 3-х питань, адже час на уроці доволі обмежений. Далі необхідно спланувати регламент розгляду кожного з питань таким чином, щоб дотримати цілісний регламент уроку. У самому загальному вигляді цей фрагмент регламенту уроку буде виглядати таким чином.

Таблиця 3. Регламент практичного заняття як особливого типу уроку

Етап уроку	Питання плану	Час на інструкції, зворотній	Час на самотійну	Час на презентацію результатів
-------------------	----------------------	-------------------------------------	-------------------------	---------------------------------------

		зв'язок вчителя	роботу учнів	виконання окремих завдань
Основний	Одне питання з трьох можливих	До 3–5 хв.	Від 5 до 10 хв.	Від 5 до 10 хв.

На основі плану вчитель відбирає навчальний матеріал заняття і визначає, у якій формі (у вигляді яких джерел для опрацювання учнями) він має бути представлений на уроці. Далі потрібно визначитись з **джерелами знань**, з якими будуть працювати учні. Кількість джерел на уроці залежить від віку учнів і має зростати поступово.

Вона залежить і від обсягу, і від складності пропонованих джерел. У підрахунку кількості джерел слід врахувати також необхідність виділення часу на подання вчителем поточного (підсумкового) зворотнього зв'язку учням у процесі опрацювання джерел та презентації результатів їхньої роботи.

Наступним після відбору джерел кроком є *планування методів і форм роботи учнів з джерелами та формулювання відповідних пізнавальних завдань і запитань для учнів*. Система завдань, які виконують учні на практичних заняттях, має бути орієнтована на розвиток у них основних складників предметної компетентності, що були названі вище.

Як відібрати джерела для практичного заняття?

Звичайно, для забезпечення системного формування умінь і компетентності учнів дуже важливим є ретельний відбір джерел для опрацювання у відповідності до вікових особливостей учнів. **Критеріями у такому відборі**, на нашу думку, насамперед є такі:

- відібрані джерела мають доповнювати програмні знання і уявлення учнів, а не надавати відомостей і деталей, що перевантажують пам'ять учнів;
- джерела мають бути різного типу: письмові (зокрема документи, художні тексти, твори фольклору тощо) і візуальні (зображення пам'яток, історичні реконструкції, портрети, твори живопису). Це дозволяє познайомити учнів з усією

різноманітністю історичних джерел і створити можливості для набуття навичок відповідного аналізу;

– вони не повинні бути громіздкими (бажано на половину або третину сторінки).

Фрагменти текстів (особливо літописів) мають бути адаптовані до сприйняття школярами і бути яскравими цікавими за змістом;

– бажано подавати групи джерел у блоці (що містить, наприклад, ілюстрації; тексти літописів; оцінки сучасних істориків тощо), що дозволяє учневі створити більш системне уявлення про подію чи явище;

– у старших класах підбір джерел до практичних занять доцільно здійснювати з урахуванням *контroversійної* складової їх змісту. Але вже у 6–7 класі можна включати у практичні заняття певні елементи контroversійності. Оптимальний обсяг джерел може бути розрахований за кількістю знаків або одиниць у відповідності до їхнього віку

Таблиця 4. *Оптимальний обсяг джерел для практичного заняття з історії відповідно до віку учнів*

Учні класу	Обсяг текстових джерел на кожне питання плану	Кількість візуальних джерел на кожне питання плану	Кількість письмових завдань, записів на кожне питання плану
5-й	2–3 джерела із загальним обсягом тексту не більше 150–200 слів	1–2 історичних картини або ілюстративних фото. У випадку порівняння за критеріями 2–3 (у другому семестрі навчального року. Коли учні опановують порівняння як окрему операцію і вміють аналізувати візуальне джерело.) 1 схема або таблиця	Не більше 10–20 слів
6-й	2–3 джерела із загальним обсягом тексту не більше 200–250 слів	1–3 візуальних джерела, зокрема зображення аутентичних пам'яток, схеми, таблиці	Не більше 10–20 слів
7-й	2–3 джерела із	1–3 візуальних джерела,	Не більше 30–40 слів

	загальним обсягом тексту не більше 250–300 слів	зокрема зображення аутентичних пам'яток, схеми, таблиці	
8-й	2–4 джерела із загальним обсягом тексту не більше 300–350 слів	2–4 візуальних джерела, зокрема зображення аутентичних пам'яток, схеми, таблиці	Не більше 50–70 слів
9-й	2–5 джерел із загальним обсягом тексту не більше 350–450 слів	2–5 візуальних джерела, зокрема зображення аутентичних пам'яток, схеми, таблиці	Не більше 100 слів

Якщо обсяг джерела є показником об'єктивним, то складність – поняття більш суперечливе. Складність джерела визначається його характером, що пов'язаний із стилем викладу тексту. Описові, наративні джерела, до яких відносяться уривки художніх творів, приватні листи, спогади чи щоденники окремих осіб, є зазвичай більш легкими для сприйняття учнів. Вони не вимагають додаткових пояснень і значного педагогічного адаптування (за виключенням спрощення мови).

На відміну від них офіційні документи — закони, акти, угоди, постанови, програми та ін. часто містять складні для учнів, навіть старшого віку, положення. Такі джерела мають супроводжуватись розгорнутим поясненням коли, за яких обставин, чому з'явився цей документ, яку мету переслідували автори, хто вони тощо. Оптимальним у даному випадку є не лише надати учням попередню інформацію щодо джерела, але й поставити низку запитань, послідовні відповіді на які полегшують усвідомлення змісту джерела учнями.

Безумовно, потрібно продумувати питання складності і щодо візуальних джерел: більш простими будуть спеціальні навчальні картини, пейзажні фотографії (зображення, твори мистецтва). Більш складними вважаються фотографії — пам'ятки епохи, карикатури, 3D- зображення, макети, моделі та ін.

Графічні організатори інформації — схеми, таблиці, діаграми, графіки потребують від учнів спеціальних навичок роботи з ними або додаткового часу на опанування цими навичками. Оскільки здійснити самостійно такий відбір джерел

вчитель може не завжди, вважаємо, що матеріали до практичних занять мають бути максимально повно представлені у підручниках.

Виклад практичного заняття у підручнику має містити всі необхідні джерела для опрацювання, пізнавальні завдання до цих джерел, що спрямовують пізнавальну діяльність учнів та рекомендації щодо їх виконання, якими послуговується і вчитель, опрацьовуючи з учнями цей матеріал.

У книзі розглянуто місце **кооперативного навчання** на практичному занятті, *основні етапи кооперативного навчання*, основні методи кооперативного навчання. Велику роль приділено дискусії, її освітній й розвиваючій цінності.

У цілому, у світовій дидактиці дискусія оцінюється як достатньо ефективний метод навчання. Наприклад, дослідження американських вчених довели, що під час дискусії запам'ятовується 70% навчального матеріалу, що вдвічі більше, ніж під час перегляду фільму, в 4 рази більше, ніж у процесі самостійного читання, та у 8 разів більше, ніж при слуханні лекції. Але використовуючи дискусію в навчанні, на думку американських вчених, необхідно враховувати те, що вона поступається викладу матеріалу вчителем за ефективністю подання інформації, проте високо ефективна для закріплення матеріалу, його творчого осмислення і формування ціннісних орієнтацій.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 8-МУ КЛАСІ: ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ПРИКЛАДИ

Контроверсійний

Це слово зустрічається дуже рідко і відноситься воно до лексики лише вишуканих людей. Однак використовувати його можна щонайменше щодня, приємно дивуючи знайомих ерудицією та багатством мови.

Контроверсійний - значить неоднозначний, спірний, нечіткий. Річ, явище чи людина, яку можна **різноманітно трактувати**, безумовно, є **контроверсійною**.

Приклади використання:

Найбільше пасує використовувати це слово, висловлюючи своє ставлення до речей "високих", як от **живопис, музика, чи кінофільм**. Красиво звучатиме і при

описі людини незрозумілої поведінки, особи, що дивує своїми вчинками та не дається так просто себе збагнути. У народі кажуть: "Ні риба, ні м'ясо", але "контроверсійний"... це набагато красивіше.

КОНТРОВЕРСІЯ

1. Вправа в давньоримській риторичі
2. Протиставлення своєї версії події будь-якій іншій версії; протилежна версія чогось

Наратів (англ. і фр. *narrative* — оповідь, від [лат.](#) *narrare* — розповідати) — історично і культурно обґрунтована інтерпретація певного аспекту світу з певної позиції. У літературі наратив — лінійний виклад фактів і подій у літературному творі, тобто те, як воно було написано автором.

Джерелом смислу тексту, таким чином, стає не Автор, але Читач: за оцінкою Дж. Х. Міллера, «читач опановує твором... і накладає на нього певну схему смислу... Читання ніколи не буває об'єктивним процесом виявлення смислу, але вкладанням смислу в текст, що сам по собі не має ніякого смислу».